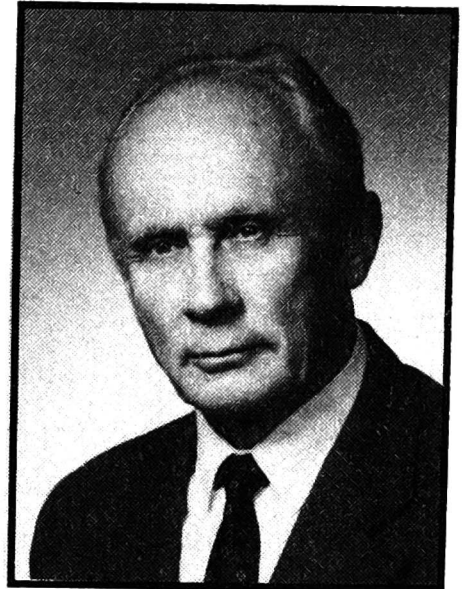

Profesor Henryk Okruszko 1925–2000

W dniu 24 września 2000 r. zmarł w Warszawie Profesor dr hab. dr h.c. Henryk Okruszko — członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk, wybitny badacz terenów podmokłych, twórca polskiej naukowej szkoły torfoznawczej, specjalista z zakresu podstaw kształtowania i ochrony środowiska rolniczego, członek Kolegium Wydziału Nauk Rolniczych, Leśnych i Weterynaryjnych PAN, wieloletni Redaktor Naczelny dwumiesięcznika Wydziału V PAN „Postępy Nauk Rolniczych”.

Henryk Okruszko urodził się 14 stycznia 1925 roku w Sienkiewiczach koło Białegostoku, ukończywszy Wydział Rolny SGGW w 1949 roku, przez 4 lata pracował jako asystent i adiunkt w Katedrze Torfoznawstwa SGGW. Od 1953 r. do końca życia związany był z Instytutem Melioracji i Użytków Zielonych — jako głównym miejscem pracy — pełniąc kolejno funkcje: kierownika Zakładu Wykorzystania Torfowisk (1953–1958), zastępcy dyrektora ds. naukowych ZD Biebrza (1958–1963), zastępcy dyrektora ds. naukowych IMUZ (1963–1973), kierownika Zakładu Przyrodniczych Podstaw Melioracji (1973–1992) i kierownika Zakładu Ekorozwoju Przestrzeni Rolniczej (1992–1995, tj. do chwili przejścia na emeryturę). Ostatnio był konsultantem w Zakładzie Ochrony Przyrody Obszarów Wiejskich IMUZ.

Stopień naukowy doktora uzyskał w 1958 roku, a doktora habilitowanego w 1964 r. Tytuł prof. nadzwyczajnego otrzymał w 1971 r., a zwyczajnego w 1981 r. W 1989 roku wybrany został w poczet członków korespondentów PAN, a od 1998 roku był członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk. W 1999 roku Senat Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie nadał Prof. H. Okruszko najwyższą godność akademicką — doktorat honoris causa.

Działalność naukową Prof. H. Okruszko kształtowały w dużym stopniu zadania stawiane instytutowi resortowemu, w którym pracował, oraz osobiste zainteresowania. Czynniki pierwsze wpłynęły na wybór tematyki badawczej, drugi zaś decydował o zakresie badań, ich rozwoju i wynikach — tu bowiem istotną rolę odgrywał talent i wyobraźnia twórcza, którymi obdarzyła Go natura.

Problematyka, którą zajmował się Prof. H. Okruszko w ciągu pięćdziesięciu lat swej twórczej pracy naukowej, dotyczyła obszarów mokradłowych, głównie utworów i siedlisk hydrogenicznych, przede wszystkim torfów, badanych w różnych aspektach. Początkowy okres, w którym H. Okruszko zajmował się ustalaniem aktualnego stanu torfowisk w dolinach Biebrzy, Noteci i Omulwi, ujawnił Jego nadzwyczajną umiejętność analitycznej oceny ważności postrzeganych cech badanych utworów i szybkiego, trafnego formułowania konstruktywnych wniosków.

Okres ten zaowocował zebraniem niezwykle interesującego materiału badawczego, który dał podstawę do zaproponowania przez Henryka Okruszko oryginalnych zasad rozpoznawania i klasyfikacji gleb torfowych.

Następnym etapem było opracowanie metody charakterystyki tych gleb, uwzględniającej zachodzący w nich proces murszowy. Proces ten rozpoznawano się na podstawie wyróżnionych w profilu glebowym poziomów morfologicznych, pozwalających określić stopień zaawansowania procesu murszenia.

Wyniki tych badań ukazały się w kilku publikacjach Autora, a jedna z nich, przedłożona jako rozprawa doktorska, stanowiła podstawę do nadania Henrykowi Okruszko w 1958 r. pierwszego stopnia naukowego. Warto tu podkreślić, że zasady charakterystyki i klasyfikacji gleb torfowych, o których wspominam wyżej, trafiły do podręczników akademickich nie tylko w Polsce i nadal są szeroko stosowane.

W latach pięćdziesiątych polskie rolnictwo odczuwało braki zaopatrzenia w nawozy i Ministerstwo Rolnictwa forsowało substytuty, jakimi miały być nawozy torfowe produkowane według technologii radzieckiej. Badania tego zagadnienia, przeprowadzone pod kierunkiem dr. Henryka Okruszko, spowodowały rezygnację z importu urządzeń do produkcji tego rodzaju nawozów w

Polsce. Ponadto usunęło zagrożenie dla złóż torfowych, jakie mogło spowodować wprowadzenie przemysłowej produkcji nawozów torfowo-mineralnych.

Po odbyciu rocznego stażu naukowego w USA H. Okruszko badał zasady nawożenia użytków zielonych na glebach torfowych za pomocą testów laboratoryjnych. W wyniku przeprowadzonych studiów opracowana została pod Jego kierunkiem metoda oznaczania zasobności fosforowej i potasowej gleb torfowych, która wraz z zasadami oceny zasobności gleb do dziś jest stosowana jako obowiązująca w rejonowych stacjach chemiczno-rolniczych w Polsce. Natomiast cykl badań fosforowych w torfach był przedmiotem rozprawy habilitacyjnej H. Okruszko.

Wzorując się na krajach sąsiednich (Białoruś, NRD, Węgry), na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, Ministerstwo Rolnictwa zaplanowało również w Polsce wprowadzenie roślin polowych na zmeliorowane torfowiska. Tu znów istotną rolę odegrały wyniki przeprowadzonych pod kierunkiem Henryka Okruszko kompleksowych badań przebiegu procesów w glebach torfowych i w otaczającym środowisku, a także doświadczenia polowe, które wykazały, że w warunkach Polski nie należy uprawiać roślin polowych na glebach torfowych, natomiast mogą być one użytkowane jako łąki i ewentualnie pastwiska. W konsekwencji władze kierujące rolnictwem w Polsce zaniechały propagowania na obszarach torfowych uprawy roślin polowych, a to z kolei wpłynęło na zmianę zasad projektowania systemów melioracyjnych. Spowodowało też zmianę profilu produkcji wielkiego kombinatu Wizna z rolnego na łąkowy. Wyniki badań wykonanych przez Prof. H. Okruszko i tym razem zapobiegły wielkim stratom ekonomicznym i ekologicznym, jakie powodowały tego typu kombinaty, czego dowodem są smutne doświadczenia krajów sąsiedzkich.

Bardzo poważnym zadaniem badawczym, zrealizowanym z wyraźnym sukcesem przez Prof. H. Okruszko i Jego zespół na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, było liczbowe określenie wielkości retencji wodnej gleb hydrogenicznych z uwzględnieniem ich zróżnicowania. Dane te stanowiły uściślone i uporządkowane według nowych zasad elementy bilansu wodnego, istotne w projektowaniu melioracji. Zrealizowanie tego trudnego zadania było poprzedzone żmudnymi studiami laboratoryjnymi, weryfikowanymi w terenie, które zakończyły się wprowadzeniem nowego kryterium oceny stopnia rozkładu masy roślinnej torfu przy różnicowaniu gleb murszowych na rodzaje. Tym sposobem Prof. H. Okruszko zaproponował uszczegółowiony oryginalny, w szerokim zakresie uwzględniający nasze warunki geograficzne system klasyfikacji gleb hydrogenicznych, umożliwiający para-

metryzację ich właściwości potrzebną do projektowania i regulowania warunków wodnych w siedliskach. Na podstawie wyróżnianych rodzajów gleb Prof. H. Okruszko przedstawił koncepcję łączenia gleb w prognostyczne kompleksy wilgotnościowo-glebowe (PKWG), umożliwiającą prognozowanie i ocenę siedlisk powstających na terenach hydrogenicznych w wypadku ich melioracji i zagospodarowania. Koncepcja ta umożliwia przewidywanie stopnia zagrożenia gleb przez procesy powodowane ich odwodnieniem. Sparametryzowanie elementów optymalnej gospodarki wodnej na glebach hydrogenicznych na podstawie PKWG (krytyczne i optymalne poziomy wody gruntowej), opracowane przez zespół pod kierunkiem Prof. H. Okruszko, dało podstawy zarówno do właściwego użytkowania, jak też ochrony tych siedlisk. O zastosowaniu tej teorii w praktyce można mówić na przykładzie wielu rozwiązań projektowych, w tym systemu pilotowego Górnej Noteci, w którym gospodarkę wodną na terenach dolinowych oparto na teorii PKWG.

Wyniki wieloletnich prac badawczych prowadzonych przez Prof. H. Okruszko w dolinie Biebrzy posłużyły Mu do sformułowania wniosku o konieczności objęcia ochroną Bagien Biebrzańskich. Stanowiły one podstawę do opracowania projektu Biebrzańskiego Parku Narodowego, który powstał w 1994 roku.

Na podkreślenie zasługuje duży udział Prof. H. Okruszko w tworzeniu udokumentowanej publikacji charakterystyki Bagien Biebrzańskich i związanych z nimi problemów. Zredagował dwa obszernie Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych (Z. 225: „Analiza przyrodniczych i gospodarczych wartości w Basenie Środkowym Biebrzy” i Z. 372: „Bagna Biebrzańskie”) zawierające wielostronną charakterystykę tych terenów. Następnie, dzięki współpracy z Uniwersytetem w Utrechcie, doprowadził do wydania 4 tomów opracowań dotyczących problematyki biebrzańskiej w języku angielskim (Towards protection and sustainable use of the Biebrza Wetlands: Exchange and integration of research results for the benefit of a Polish-Dutch Joint Research Plan. Utrecht University, 1994). Dzięki temu wydaniu obszerne i cenne wyniki polskich badań dotyczących obiektu budzącego międzynarodowe zainteresowanie stały się ogólnie dostępne w skali światowej.

Prof. H. Okruszko znany był w międzynarodowym specjalistycznym środowisku naukowym jako doświadczony badacz. Ceniono też Jego umiejętność skutecznego kierowania dużymi zespołami ludzkimi. Dlatego też powierzono Mu w latach dziewięćdziesiątych, w ramach badawczego programu polsko-holenderskiego, wykonanie gigantycznego wprost zadania — opracowania charakterystyki i waloryzacji mokradeł w Polsce. Prof. H. Okruszko kierował pracami dużego zespołu badawczego, składającego się z 10 grup naukowych z wyż-

szych uczelni i instytutów, który — pracując harmonijnie — wykonał tę niezwykle ważną pracę pomyślnie, dokumentując wyniki kartograficznie w skali 1 : 100 000.

Innym przykładem doceniania przez zagranicę głębokiej wiedzy i umiejętności koncepcyjnego myślenia Prof. H. Okruszko była Jego wielomiesięczna praca na białoruskim Polesiu jako eksperta Banku Światowego do sprawy renaturalizacji tej cennej, z globalnego punktu widzenia, krainy przyrodniczej.

Miarą dokonań uczonego są publikacje oraz uczniowie, którzy — kontynuując zaszczerpione przez Mistrza idee — przedłużają obecność jego myśli w życiu naukowym środowiska.

Publikacyjny dorobek 50 lat twórczej pracy naukowej Prof. H. Okruszko składa się łącznie z 440 pozycji drukowanych, w tej liczbie mieści się:

- 318 oryginalnych prac twórczych, z czego 78 zostało opublikowanych w językach kongresowych;
- 12 książek, w tym 4 wydane za granicą.

Wypromował 10 doktorów, a 3 Jego uczniów uzyskało stopień doktora habilitowanego, a przewód habilitacyjny czwartego jest w końcowej fazie.

Opracował kilkadziesiąt recenzji rozpraw doktorskich i habilitacyjnych oraz ocen kwalifikacyjnych w postępowaniu o uzyskanie tytułu naukowego profesora. Zapraszany był przez zagraniczne wyższe uczelnie z wykładami dla doktorantów, np. przez Politechnikę w Hannoverze (Niemcy) i Uniwersytet w Gandawie (Belgia). Występował też jako recenzent w przewodach doktorskich na uniwersytetach w Utrechcie (Holandia) i Uppsali (Szwecja).

Wielokrotnie prezentował wyniki badań własnych i swego zespołu na licznych międzynarodowych i krajowych kongresach i konferencjach, sympozjach i seminariach naukowych; wiele razy zapraszany był z referatami na sesje plenarne.

Profesor H. Okruszko, począwszy od lat siedemdziesiątych, niezależnie od pracy w Instytucie Melioracji i Użytków Zielonych, poświęcał część swego czasu pracy w strukturach korporacyjnych Polskiej Akademii Nauk. W latach 1971–1983 był sekretarzem, a następnie przewodniczącym Komitetu Melioracji PAN. W dowód uznania Jego wkładu pracy w tym zakresie, Prezydium PAN przyznało Mu tytuł Honorowego Przewodniczącego Komitetu Melioracji i Inżynierii Środowiska Rolniczego PAN.

Przez cztery kolejne kadencje, od 1984 r. do końca 1995 r., był zastępcą sekretarza Wydziału Nauk Rolniczych i Leśnych PAN, wnosząc wiele własnych inicjatyw do życia podległych placówek naukowych, jak też w organizację pracy komitetów naukowych Wydziału, którymi się zajmował. Do końca był

członkiem Kolegium Wydziału V PAN, a Jego wypowiedzi były zawsze rzeczowe i konstruktywne. Od 1990 roku do końca swej aktywności naukowej był Redaktorem Naczelnym czasopisma Wydziału V PAN „Postępy Nauk Rolniczych”, które w tym okresie wyraźnie podniosło swój poziom merytoryczny i edytorski, ukazuje się regularnie i terminowo. Z satysfakcją można stwierdzić, że „Postępy Nauk Rolniczych” są obecnie czasopismem o wysokiej randze naukowej, co w dużej mierze jest zasługą Prof. H. Okruszko.

Od wielu lat prof. H. Okruszko brał aktywny udział w pracach komitetów problemowych przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk: Komitetu „Człowiek i Środowisko” oraz Komitetu Etyki w Badaniach Naukowych. W latach 1995–2000 był przedstawicielem Polskiej Akademii Nauk w Komisji do Spraw Nagród Naukowych Prezesa Rady Ministrów. W ciągu kilku kadencji pełnił funkcję przewodniczącego Komisji ds. Kształcenia i Doskonalenia Kadry Naukowej PAN. Uczestniczył w pracach trzech rad naukowych w placówkach Polskiej Akademii Nauk: Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa w Warszawie, Zakładu Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego w Poznaniu oraz Stacji Badawczej Rolnictwa Ekologicznego i Hodowli Zachowawczej Zwierząt w Popielnie.

Pełnił przez wiele lat funkcję wiceprezydenta Międzynarodowego Stowarzyszenia Torfowego, a w 1998 r. przyznano Mu tytuł Honorowego Członka tego Stowarzyszenia. Był też członkiem Międzynarodowego oraz Polskiego Towarzystwa Gleboznawczego, w tym ostatnim przez kilkadziesiąt lat działał bardzo aktywnie w Komisji Genezy i Klasyfikacji Gleb.

Prof. H. Okruszko był laureatem nagrody ministra rolnictwa (1969) i nagrody naukowej sekretarza naukowego PAN (1988) oraz nagrody organizacyjno-naukowej PAN (1992). Odznaczony Krzyżem Kawalerskim, Oficerskim i Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski oraz wieloma honorowymi odznaczeniami, w tym „Zasłużony Pracownik Rolnictwa” (Min. Rolnictwa) i „Zasłużony dla Ochrony Środowiska” (Min. Och. Środ., Zasobów Nat. i Leśnictwa).

Wydział Nauk Rolniczych i Leśnych Polskiej Akademii Nauk uhonorował Profesora Henryka Okruszko w 1998 r. najwyższym swym wyróżnieniem — Medalem im. Michała Oczapowskiego, przyznany za Jego wybitny wkład w rozwój nauk rolniczych.